



Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ծ Ի Ա Ծ Ա Ն Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

ՆԱԽԱՆՁԱԾՈՒԹԵԱՆ ՉԱՐՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ՎՆԱՍՆԵՐԸ

Մեր լեզուին մէջ *նախանձ* բառին ստուգաբանութիւնը, ինչպէս որ ուրիշ անգամներ եւս ըսուած է, շատ գեղեցիկ ու ճիշդ կերեւեալ այս մտքով որ *նախանձ* մարդը ինքզինքը կուտէ կիսանձուտ՝ ուրիշին աղէկութեանը նայելով: Անմիտ՝ բայց խեղճ թիթեռնիկը ճրագին չորս բոլորը կ'ապրտի մինչեւ որ իրեն հետաքրքրութեանը կամ գութարճասիրութեանը զոհ կ'լինի. *նախանձ* մարդն ալ նման է թիթեռնիկին՝ անմտութեանը կողմանէ, բայց խղճալու արժանի չէ՝ երբոր կիսանձուտի ու էրած մրկած վար կ'իյնայ, վասնզի Աստուծոյ վառած ճրագին չորս քովը անոր համար կ'լծաչրտի որ ձեռքէն գայ նէ՝ մարտ անցընէ նորա լոյսը:

Շատ տեսակ եւ շատ աստիճաններ ունի այս զարշէի մոլութիւնը, եւ ամէն տեսակն ալ մէկմէկ անուն առած է. որը կըսուի *մախաւս*, որը *յաշաղաւս*, որը *խաւնդաւս*, որը *չարակոտրիւն*. Բայց ամենուն ալ արմատ է այն սրտի անհանգստութիւնը՝ որոյ պատճառն է

ուրիշի վրայ տեսնուած փառքը, յաջողութիւնը, հարստութիւնը, գիտութիւնը կամ թէ ուրիշ մէկ կատարելութիւնը: Ասոնց մէջ ամենէն կատաղին ու հասարակաց վնասակարը կընայ համարուիլ՝ *նախանձաւորութիւնը*, այսինքն այն մոլի ու կատաղի *նախանձը*՝ որով մարդս՝ միայն իւր կարծիքին, միայն իւր կուսակցութեանը, միայն իւր դաւանանքին հաւնած ու կապուած, իրեն հակառակորդներուն դէմ ամէն չարիք կ'ատարաստէ, ամէն տեսակ վնաս անոնց կ'հասցընէ: Երոպացիք այս մոլութեան *Փանաթիզմ* անունը կուտան. իսկ մեր մէջ մինչեւ ցայժմ չկայ որոշեալ բառ մը որ ճիշդ կերպով անոր նշանակութիւնը ունենայ. ամենէն յարմարը *կրօնաւորութիւն* բառը կ'կարծուի, բայց եւ այն *նախանձամոլութեան* մէկ տեսակն է, այսինքն միայն կրօնական կարծիքի վրայ եղած մասնաւոր *նախանձայուզութիւնն* է, եւ ոչ ընդհանուր: *Նախանձայուզութիւն* բառն ալ կրնար յամարիլ՝

Թէ որ ուղիղ եւ գովելի նախանձու ալ չըսուէր: Մեք նախանձամոլորութիւն բառն ընտրեցինք՝ այս տեսակ նախանձուն մոլեկան ու կատաղի լինելը բացատրելու մտքով:

Նախանձամոլութիւնը խառնածին հրէշի կամ ցուցանքի պէս բան մըն է. վասնզի ծնունդ է ամբարտաւանութեան եւ տգիտութեան. ուստի նախանձամոլ (*φανερα*) մարդը ինքն իրեն խիստ հաւանած լինելով, պաշտպանել ուզած կարծիքին պակասութիւններն ալ չգիտնալով, մեծախօս լեզուովն ու գոռոզ կերպերովը կաշխատի իրեն կուսակիցներ շատցընելու: Գլուխը տաք, երեւակայութիւնը բռնկած, ինքզինքը կիրքերուն կատաղութեանը տուած, մեծ մեծ բաներ կղնէ միտքը ու զանոնք կշանայ իգործ դնելու, մանաւանդ երբոր ձեռքը ոյժ ու բնութեանը մէջ յանդգնութիւն ալ ունի. եւ հաստատ կերպով դրած է միտքը թէ կարող է արհամարհել, եւ պէտք է արհամարհէ՝ ոտքի տակ առնու հր եւ իցէ օրէնք բնական, բարոյական, եկեղեցական եւ քաղաքական: Իրեն կատաղութեանը նախանձայուզութիւն կըսէ, մոլութեանը՝ ճշմարտասիրութիւն, անսանձ լրբութեանը՝ ազատասիրութիւն, անօրէն անգթութեանը՝ արդարութիւն, կոյր կրօնամոլութեանը՝ ջերմեռանդութիւն:

Այս նախանձամոլութեան կատաղութենէն է որ այնչափ արեան հեղեղներ վազեր են ամէն ժամանակ աշխարհիս երեսը՝ որ եւ իցէ կարծիքի կամ կուսակցութեան եւ կամ կրօնքի համար: Այս կատաղութեան պտուղն էր ահա նաեւ այս տարի Ասորւոց երկրին մէջ պատահած սարսափելի կոտորածը, որոյ մանրամասն պատմութիւնը դեռ օրէ օր լսելու վրայ եմք քստմնելով ու փշաքաղելով:

Նախանձամոլութեան հին պատմութեանը մէջ շատ նշանաւոր է ուրացողն Յուլիանոս, որ քրիստոնէութիւնը ուրանալէն ետեւ կրօնամոլ կուսակցութեան դարձաւ, կրօնամոլութենէն ալ ետքը կատաղի հալածիչ քրիստոնէից: Երկու բանի ձեռք զարկաւ որ մէկմէկէ աւելի դժուար էին. կուսակցութիւնը կամ հեթանոսութիւնը մարած անցած էր, ուզեց նորէն վառել բորբոքել. քրիստոնէութիւնը դեռ նոր ծաղկեր էր ու ամէն տեղ տարածուելու վրայ էր, ուզեց մարել ու աշխարհիս երեսէն ջնջել վերցընել. ուստի կուստունները նորէն բացաւ, զարդարեց, փառաւորեց, բայց պարապ մնացին. քրիստոնէից ստակ ու պատիւներ բաժնեց որ իրենց հաւատքը ուրանան, բայց նոքա մերժեցին: Ինքը անգամ իւր գրուածոցը մէջ

զանգատ կընէ որ կուռքերուն առջեւ զոհ մատուցող չէ մնացած: Անտիոք քաղաքին քովը Դափնիք ըսուած տեղոյն կուստանը պատգամախօսը լոեր էր եւ դեւերը չէին կրնար իրենց չարութիւնն ու խաբէութիւնները իգործ դնել՝ քուրմերուն ձեռքովը, քանի որ այն տեղը քրիստոնէից գերեզմանատուն եղած, եւ մանաւանդ սրբոյն Բաբելայ մարմինը հոն թաղուած լինելով՝ մեծ ուխտատեղի դարձած էր: Յուլիանոս հրամայեց որ սրբոյն Բաբելայ մարմինը վերցուի անկէց. ժողովուրդը ոտք ելաւ, Ապոլոնի կուստանը կրակ տուաւ այրեց: Կատաղեցաւ կայսրը, հրաման հանեց որ Սնտիոքայ եւ ուրիշ շատ քաղաքներուն եկեղեցիները փակուին, սուրբ սպասներն ու անօթները պղծուին, եւ կուսակցութեանը ինչ որ կուզէն ընեն քրիստոնէից: Նոքա ալ քրիստոնէից մեռելները գերեզմաններէն հանեցին, ողջերուն վրայ ընկան ջարդեցին, մարմինները փողոցներուն մէջ քաշկըռտեցին. խոհակերները իրենց շամփուրներովը կծակծրկէին քրիստոնէից մարմինները, կանայք իրենց ըփներովը. քահանայից եւ կրօնաւորաց փորոտիքը խոզերուն ու շներուն առջեւ կծգէին, եւ մինչեւ կուռքերուն սեղաններուն վրայ քրիստոնէականեր կզոհէին:

Յուլիանոսի ըրածներէն վար չեն մնար այն ամենայն անգթութիւններն որ ըրեր են ամենուն, եւ մասնաւորապէս մեր ազգին՝ Պարսիկք, Արաբացիք, Թաթարք, եւս եւ ատեն ատեն քրիստոնէայ ազգերէն ոմանք մէկմէկու՝ իրենց կրօնամոլ նախանձայուզութենէն շարժած: Սպանիոյ եւ Հռովմայ կրօնաքննիչներուն ըրած սոսկալի անողորմութիւնները առակ դարձած են պատմութեանց մէջ:

Բայց ասոնք ամէնն ալ նախանձամոլութեան մէկ տեսակն են միայն, այսինքն կրօնամոլութիւն են: Ո՞վ չգիտեր որ նախանձամոլ կամ մոլենախանձ (*φανερα*) կրնայ լինել մէկը՝ նաեւ առանց ամենեւին հաւատք օրէնք ունենալու, եւ միայն՝ ես ճշմարտասէր եմ, ես ազատասէր եմ, ես հայրենասէր եմ կանչուրուտելով՝ աշխարհս տակնուվրայ ընել:

Մեք այն տեսնեմք առ այժմ թէ նախանձամոլութեան բուն աղբիւրը ինչ է, եւ ինչով կարելի է զգուշանալ անկէց:

Նախանձամոլութեան ընդհանուր եւ սովորական աղբիւրը՝ բարեկրթութեան պակասութիւնն է, կամ թէ ըսեմք՝ գէշ ու ախտաւոր կրթութիւնն է, որով մարդս ամենեւին չափ չղնելով իրեն կրիցը, եւ չհասկընալով սուրբ Աւետարանին հոգին ու սկզբունքը,

գուրիշները ոչ միայն կարհամարհէ, այլ եւ կբարկանայ ու կկատորի որ ինչո՞ւ ամէն մարդ ալ իրեն կարծիքը չունի, իրեն կողմը չըբռներ, իր ազգէն չէ, իր դաւանանքէն չէ:

Ձեմք կրնար ըսել թէ մեր ազգին մէջ ալ նախանձամու մարդիկ չկան. ուր որ ինքնահաւանութիւն եւ տգիտութիւն կամ անկրթութիւն կայ՝ պէտք է որ նախանձամուլութիւն ալ գտնուի: Բայց կրօնամուլ նախանձը կամ կրօնական նախանձամուլութիւնը կրնամք ըսել թէ մեր ազգին բնական պակասութիւններէն չէ. ընդհակառակն կրօնական ներողամտութիւնը աւելի ազգիս սեպական բնաւորութիւններէն մէկն է, ինչպէս որ շատ անգամ ըսուած է:

Եթէ մեր ազգը ուրիշ քրիստոնէից դէմ ատելութիւն մը ցուցուցեր է ժամանակ ժամանակ, կամ թէ այժմ եւս կցուցընէ, եւ այնու կրօնամուլ համարուեր է ոմանց առջեւ, անոր իսկական ու մի միայն պատճառը այս է որ իւր մէջէն ելած կտեսնէ այնպիսի մարդիկ որ շահասիրութեամբ կամ փառասիրութեամբ զնացեր օտար ազգի՝ օտար եկեղեցւոյ մէջ մտեր են, ու օտարաց կողմը բռնելով՝ զինքը կարհամարհեն, կբամբասեն, կանարգեն ու կնախատեն զուր եւ անիրաւ տեղը: Ազգատեսաց մարդը, այսինքն իւր ազգը զուր տեղը ատող մարդը, ո՞չ ապաքէն ամենայն իրաւամբ ատելի կլինի ազգին եւ ամենայն ուղղադատ մարդկանց. ուրեմն ինչպէս կրնայ նախանձամուլութեան կամ կրօնամուլութեան պակասութիւնը դնել ազգին վրայ:

Այսու ամենայնիւ մեք իբրեւ ճշմարիտ աշակերտք վարդապետութեան սուրբ Աւետարանին՝ պէտք է մէկզմէկ յորդորեմք համբերելու, եւ մեզմէ բաժնուած ազգայնոց ներողամիտ լինելու, այս խօսքով միութարելով ըզմիմեանս թէ նոքա մեզնէ ելան, բայց մեզնէ չէին. վասնզի թէ որ մեզնէ լինէին, մեր մէջ կմնային. „Առ իմէնչ ելին, բայց ոչ էին առ իմէնչ. զի եթէ իմէնչ էին, ապա առ մեզ մնային“ (Ս. Յովհ. Բ, 19): Թէ որ մեր ազգայինք յիրաւի բարեկիրթ եւ ազգասէր լինէին, իհարկէ չէին զատուեր՝ չէին օտարանար զուր տեղը իրենց ազգէն, իրենց եկեղեցիէն. ուրեմն քրիստոնէական ներողամտութեամբ սպասեմք որ բարեկիրթութիւնն ու ազգասիրութիւնը ծաղկի նոցա մէջ, թերեւս ժամանակաւ հասկընան իրենց սխալմունքը, եւ դարձեալ իրենց բնիկ ազգութիւնը ձեռք ձգելու ետեւէ լինին:

Բայց աւելի այս նայիմք որ մասնաւոր անձինք եւ պատանիք ինչ կերպով կրնան ազատ մնալ նախանձամուլութեան սոսկալի ախտէն:

Այս բանիս համար առաջին հնարքն է՝ ճշմարիտ եղբայրսիրութիւն եւ մարդասիրութիւն. այսինքն լաւ գիտնալով թէ ամենայն մարդ եւս Աստուծոյ արարածն է, եւ Աստուծոյ բարիքը՝ խնամքը եւ գթութիւնը կվայելէ, սիրով եւ քաղցրութեամբ վարուիլ ամենուն հետ, աչք գոցել իրարու պակասութիւններուն, եւ մէկզմէկ բարի օրինակով շահելու աշխատիլ՝ քան թէ կռուով ու հակառակութեամբ աւելի օտարացընել եւ պաղեցընել: — Երկրորդ հնարքն ալ է ուրիշի կարծիքին, խելքին, խղճմտանքին, դաւանանքին պատիւը պահել. ոչ թէ անոնց շիտակ կամ ծուռ լինելուն դատաստանը կտրել ուզելով, այլ զայս միայն մտածելով թէ ամէն մարդու ալ իւր բանը իրեն սիրելի է՝ ինչպէս որ մերինը մեզի: Եթէ ուրիշներէն աւելի տկար եմք, պէտք է որ մեր չափը գիտնամք, ու մեզի չընկած բանին չըխառնուիմք. ապա թէ ոչ՝ խայտառակ կլինիմք. իսկ եթէ զօրաւոր եմք քան զուրիշները, պէտք է գիտնամք որ աւելի պարտական եմք մեր վեհանձնութեամբ, գթասիրութեամբն ու քաղցրութեամբը ցուցընել մեր զօրութիւնն ու մեծութիւնը: Նմանող լինիմք Աստուծոյ՝ մեր հասարակաց Հօր եւ Տեառն, որ իրեն արեգակը անխտիր կծագէ թէ բարեաց եւ թէ չարաց վրայ, եւ պտղաբերիչ անձրեւը կիջեցընէ թէ արդարոց եւ թէ մեղաւորաց վրայ. „եղբուք գթածք՝ որպէս եւ Հայրն ձեր գթած է... զի զարեգակն իւր ծագէ իվերայ չարաց եւ բարեաց, եւ անձ անձրեւ իվերայ արդարոց եւ մեղաւորաց“ (Մատթ. Ե, 45): Իսկ երբոր մեր մէջէն տեսնեմք նախանձամուլ մարդիկ, որ իրենց կարծիքը եւ կուսակցութիւնը միայն կուզեն ջատագովել ու առաջ տանիլ՝ կանչուրուտելով թէ իրենք միայն են ճշմարտասէր, իրենք միայն են իմաստուն, իրենք միայն են արդար, իրենք միայն են ազգասէր, կրնամք խղճալ այնպիսեաց վրայ, եւ կամ արհամարհել անոնց խօսքերը, ինչպէս որ կարհամարհեմք խեւերուն մեզի դէմ ըրած հայոյանքները, առանց զիրենք արհամարհելու: Երբոր գիտեմք թէ նախանձամուլութիւնը ծնունդ է զոռոգ հպարտութեան եւ անկիրթ տգիտութեան, զգուշանամք անկէջ իբրեւ իյիմարէ եւ յաւազակէ, բայց եւ արհամարհեմք զայն իբրեւ գլխմար կապեալ կամ կապելու արժանի:

ԹՈՒՂԹ ՎԱՀԱՆԱՅ ԱՐՇԱՐՈՒՆԻՈՅ

(Հ. ՄԻՔԱՅԷԼԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՉԱՄՁԵԱՆ)

Վահանայ Արշարունու նամակը, այսինքն Չամչեան Հ. Միքայէլ վարդապետին այն նշանաւոր գրուածքը՝ որոյ մէկ մասը հատուած հատուած հրատարակուեցաւ ամսագրոյս նախընթաց 1858 տարւոյն հատորին մէջ, արժան համարեցանք այս տարի շարունակել ու վերջացրնել։ Մեր ազգային դաւանութեան այլեւայլ մասացը վրայ եղած խնդիրներուն տեղեկութիւն ունեցողները, մանաւանդ արեւելեայք, լաւ կրհասկընան այս գրուածքին յարգը եւ արժանաւորութիւնը, ոչ թէ անոր համար որ իբր թէ ըստ ինքեան մեծ եւ եզակի ջատագովութիւն է իրաւանց Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ, այլ անոր համար որ կաթողիկ վարդապետի, ու գիտութեանը կողմանէ ազգիս մէջ հռչակուած վարդապետի մը գրուածք է, ուստի եւ աւելի զօրաւոր ըստ իմիք՝ քան թէ լուսաւորչական Հայու մը գրութիւնը։

Լաւ հասկըցան այս բանս նաեւ Մխիթարեանք, եւ ամենայն ջանք ըրին ամէն տեղ որ ընթերցողաց միտքը համոզեն թէ այն նամակը Չամչեանին գրուածքը չէ, հապա հրատարակողներուն հնարածն է։ Եւ եթէ հարցընես թէ ինչ է բուն պատճառն որ Մխիթարեանք այս սուտ ձայնը հաներ են, զիտցիր որ միայն Հռովմայ պապին ու Գովէճի վարդապետներուն վախէն է որ այսպէս իրենց խղճմտանքին դէմ սուտ համբաւներ կտարածեն։ Վասն զի այսպիսի գրուածքները նոր նոր ապացոյցներ են թէ Մխիթարեանց մէջէն ազգային պատմութեան հմուտ եւ աստուածաբանական գիտութեանց տեղեակ եղողները՝ ամէն ժամանակ ճանչցեր են մէկ կողմանէ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վարդապետութեանց անարատութիւնը եւ անկողոպտելի իրաւունքները, եւ միւս կողմանէ պապականաց պահանջմունքներուն անիրաւ լինելը։ Թէպէտ եւ ոչ ամէնքը համարձակեր են զիր անցընելու իրենց ճանաչմունքը, եւ ոչ մանաւանդ տպագրութեամբ հրատարակելու։

Սակայն պապն ու Գովէճիները միշտ կասկած ունեցեր են եւ ունին Մխիթարեանց կաթողիկոսութեան անկեղծութեանը վրայ, ինչպէս որ մերազնեայք ալ շատ անգամ տարակուսեր

են իրաւամբ նոցա անուանեալ ազգաւորութեանը անկեղծ եւ անխարդախ լինելուն վրայ։ Վահան Արշարունիին նամակը Չամչեանին գրուածքը չէ ըսելով՝ Մխիթարեանք ամենեւին չեն կրնար հաստատել թէ անոր մէջի խօսքերը Չամչեան վարդապետին խօսքերուն չեն նմանիր. ով որ Վահան հաւատոյ ըսուած գրքին ոճն ու հոգին գիտէ, ով որ Չամչեանին աշխարհաբար կճանչնայ, ով որ 1821-ին Կոստանդնուպոլսոյ մէջ եղած խնդիրներուն տեղեկութիւն ունի, հարկ է խոստովանի որ այն նամակը Չամչեան Հ. Միքայէլ վարդապետին իսկական եւ անխարդախ գրուածքն է։

Բայց թէ որ անմխտելի ապացոյց մը եւս հարկաւոր կարծուի, զիտնան ահա ամէնքն ալ որ—ինչպէս Արշարունույն նամակին յառաջաբանական տեղեկութեանցը մէջ ըսինք— Չամչեանին բուն ձեռագիրը կգտնուի, այժմ իմատենադարանի Ամենապատիւ Սարգիս Արքեպիսկոպոսի Չալալեանց, Առաջնորդին Վրաստանի եւ Իմերէթի, որոյ ցանկը տպուած է Տիխիսու Մեղու լրագրին մէջ (Ս. տարի, 1858, համար 15)։

Դեմք ուրեմն այս տեղ այն նամակին շարայարութիւնը, եւ հարկաւոր տեսնուած ուղղագրութիւնները մեր կողմէն աւելցընեմք տեղ տեղ մանր գրով։

«Յեօթնեւտասներորդ մասին կգրէ այսպէս. «Հռովմայու աթոռին հպատակութիւնը ընդհանուր ժողովոց վճիռ է. ինչպէս Ֆլորենցայու ընդհանուր ժողովոյն մէջն ալ... յամենայն ազգաց ընդունեցաւ»։ Այս խօսքս գովէճեաց ստուրթեան վճիռ է, եւ ոչ թէ ընդհանուր ժողովոց. զերեւ ընդհանուր ժողովոց վճիռը ամէն ազգ իւր յատուկ պատրիարքին եւ կաթողիկոսին հպատակ եւ հնազանդ ըլլալ է. տես յերկոտասներորդ մասիս։ Իսկ Ֆլորենցայու ժողովը, որ վկայ *skj* կբերէ, իր գրածին ներհակը սահմանեց, որ այս խաբեբայ գովէճին խարդախութիւն եւ *հիլլի* բանեցնելով, անոր սահմանը յառաջ բերած ատենը չգրեր, այլ հարկաւոր եղած խօսքերը պակաս կթողու։

գործ գիտէ որ այն վերջին խօսքը Հռոմայու փափը արեւելեան ազգաց վրայ յատուկ պատրիարգ չկացուցաներ, որ բացարձակ տիրապետութիւն ունենայ անոնց վիճակին եւ ժողովրդեանը՝ իբրեւ իվերայ իւրոց հպատակաց. այլ ամենայն պատրիարգաց եւ կաթողիկոսաց իշխանութիւնը եւ իրաւունքը որ ունին իրենց ազգին եւ եկեղեցւոյն վրայ՝ նորէն կհաստատէ։ Եւ ահա Ֆլորենցայու ժողովոյն սահմանը յառաջ բերած ատենը այսչափս միայն կգրէ. «Մեր այժմ սահմանեմք թէ սուրբ եւ առաքելական աթոռն եւ քահանայապետն Հռոմայ ունի մեծութիւն իվերայ ամենայն երկրի, եւ ինքն է յաջորդ սրբոյն Պետրոսի, որ է իշխան ամենայն առաքելոց, եւ փոխանորդ Յիսուսի Քրիստոսի, եւ գլուխ ամենայն եկեղեցեաց, եւ հայր եւ վարդապետ ամենայն քրիստոնէից. եւ թէ Յիսուս Քրիստոս յանձին սրբոյն Պետրոսի ետ նմա լի կարողութիւն արածելոյ, կանոնաւորելոյ եւ պահպանելոյ զընդհանուր եւ զկաթողիկէ եկեղեցի»։ Եւ պակաս կթողու զայս հարկաւոր եղած խօսքերը. «Սակայն ըստ այնմ կերպի՝ զոր օրինակ սահմանեալ է իսրբազան կանոնս, եւ ի գործս տիեզերական ժողովոց»։ Ինչպէս գրեալ կայ յընտիր օրինակն գործոց ժողովոյն տպեալ ի Հռոմ յամի 1526։ Ահա այն կերպն որ սրբազան կանոնք տիեզերական ժողովոց կը սահմանեն՝ է այս թէ ամենայն պատրիարգ եւ կաթողիկոս եւ վերատեսուչ՝ իր ունեցած իրաւաբանութիւնն եւ իշխանութիւնը սեպհական ազգին եւ վիճակին վրայ բանեցընէ, եւ իր ժողովուրդը հովուէ եւ կառավարէ։ Չայս կանոնը նորէն հաստատեց Ֆլորենցայու ժողովը, որ այս հիշեցեալ մարդը զայն եւս պակաս կթողու։ Ահա Ֆլորենցայու ժողովը վերի ըսած սահմանին տակը կգրէ այսպէս. «Բաց յայսմանէ վերստին նորոգեմք վկարգ եւ ըզսահման պատրիարգաց (արեւելեան եկեղեցեաց), պահեալ գոյով իւրաքանչիւր իրաւունք եւ տիրապետութիւն իվերայ իւրաքանչիւր վիճակաց եւ ժողովրդոց»։

Ֆլորենցայի կամ Ֆլորենտիոյ ժողովը 1439-ին եղաւ՝ Յունաց կայսեր առաջարկութեամբը, որպէսզի Յոյնք եւ Լատինացիք միաբանին հաւատոյ խնդիրներուն մէջ, եւ կայսրը պապին միջնորդութեամբը օգնութիւն գտնէ եւրոպական տէրութիւններէն ընդդէմ Տաճկաց՝ որ օրե օր առաջ քաշելով՝ Կոստանդնուպօլիսը արանելու վրայ էին։ Մեծապէս կը սխալին իմացացի աստուածաբանք, եւ անոնց հետ նաեւ Չամչեան վարդապետն ու իւր հերքած գոյեցին՝ երբոր այն

ժողովոյն տիեզերական անունը կուտան՝ վաթսգի յայտնի է որ ոչ միայն արեւելքի ուրիշ ազգերը չգտնուեցան այն ժողովոյն մէջ, հապա եւ ոչ Գաղղիոյ աստուածաբանները, որք եւ ամեն ժամանակ ըսած են ու կրսնքի Փլորենտիոյ ժողովը ընդհանուր կամ տիեզերական ժողով չէ, եւ անոր վճիռները ամենեւին ընդհանուր ժողովոց վճիռներուն զօրութիւնը չունին։ Անոր համար անկողի աշխատութիւնն է Չամչեանին հոս ըրածը, որով իրեն գոյեցիին հետ վեճ կրանայ այն ժողովոյն խօսքերուն վրայ, քալեալ եւ բաւական քաջութեամբ կներքէ նաեւ այս կողմանէ այն տգէտ գոյեցիին խօսքերը։

«Այս սահմանադրութիւնը չգրելուն անպակաս այն է որ՝ միայն Հռոմայի պապը իբրեւ ընդհանուր եպիսկոպոս եւ պատրիարգ ամենայն քրիստոնէից է, եւ նմա միայն հնազանդիլ պէտք է *հեյի* իր *հեփին* կհօրէ քարոզէ, եւ Ֆլորենցայու ժողովին մէջը ամեն ազգ ընդունեցին *հեյի* պարզամիտ ժողովուրդները խաբէ։ Նաեւ Ֆլորենցայու ժողովոյն սահմանը՝ որ ինքը յառաջ կբերէ, իւր ստուծիւնը եւ հիշեալ *հեյի* կըրնէ, եւ զինքը որպէս խաբեբայ եւ խաբդախ կխայտառակէ։

«Ահա ժողովը կըսէ. «Սրբազան եւ առաքելական աթոռն եւ քահանայապետն Հռոմայ ունի մեծութիւն իվերայ ամենայն երկրի»։ Սա կըսէ իքսաներորդ մասին. «Այս զխոյն միայն տուաւ Քրիստոս բացարձակ եւ անկոպար իշխանութիւն ամենայն քրիստոնէից վրայ»։ Ժողովը կըսէ. «Ետ նմա լի կարողութիւն արածելոյ, զընդհանրական եկեղեցին»։ Սա կըսէ իքսաներորդ մասին. «Իրեն միայն տուաւ ընդհանրական եկեղեցին հովուելու»։ *Հշտ* ՄԻԱՅՆ բառը ղենելով՝ միւս առաքեալները եւ պատրիարգները եւ կաթողիկոսները իրենց հովուական իշխանութենէն դուրս կձգէ՝ որ ունին ընդհանուր եկեղեցւոյ մէջ, եւ միայն Պետրոս առաքեալը եւ անոր յաջորդները կթողու գլուխ եւ հովիւ կաթողիկէ եկեղեցւոյ։ *Չորէ* ՄԻԱՅՆ բառը այն զօրութիւնը եւ ուժը ունի որ ինչ խօսքի վրայ դուրս աճկեց *նշտ* եղածները դուրս կհանէ. ինչպէս եթէ ըսեմ, «Միայն Պետրոս է բարի», ըսել է թէ բաց իՊետրոսէ ոչ այլ ոք է բարի։ Եւ երբ ըսեմ, «Միայն Պօղոս է չար», ըսել է թէ բաց իՊօղոսէ ոչ գտանի այլ ոք չար։ Իսկ թէ ՄԻԱՅՆ բառը չղեմ, եւ ըսեմ, «Պետրոս է բարի», չհետեւիր թէ ուրիշ մարդիկ չեն բարի։ Այսպէս եթէ պարզաբար ըսեմ, «Պօղոս է չար», չհետեւիր թէ ուրիշ մարդիկ ոչ են չար, այլ կըրնայ պարունակել թէ բաց իՊետրոսէ ուրիշ բարի մարդիկ, եւ բաց իՊօղոսէ այլ ուրիշ չար մարդիկ

կգտնուին: Ուստի այլ է ըսել, «Պետրոս առաքեալն է գլուխ, Պետրոս առաքեալն է հովիւ», եւ այլն, եւ այլ է ըսել, «Միայն Պետրոս առաքեալն է գլուխ, միայն Պետրոս առաքեալն է հովիւ», եւ այլն: *Ձեռք* եթէ ՄԱՅՅ բառը չդնես եւ ըսես նէ, տակաւին ամենայն առաքեալք իրենց վիճակին վրայ ունեցած գլխաւորութիւնը եւ հովուութիւնը հաստատուն պահած կրլան. իսկ թէ ՄԱՅՅը դնես նէ, բաց ի Պետրոսէ այլ ամենայն առաքեալք իրենց գլխաւորութիւնը եւ հովուութիւնը կորսնցնուցած կրլան, ինչպէս որ խարդախ գողէճցին կկամի եւ այսպէս կընէ:

«Ութեւտասներորդ մասին մէջ յառաջ կբերէ Փէշտրմալճեանին այս խօսքը թէ «Հռոմայու «ատեանը մինչեւ հիմա ինչ գործքի վրայ սխալ էր է նէ, եւ ծուռ դատում ըրեր է նէ, շատը «կարդինալներուն *քարափկիրութենէն* է:» Եւ ապա ասոր վրայ *կպաշտայ* աղաղակ բառնալ, պողոճրտալ կանչվըռտել, կոյր գկուրայն գլուխը պատէ պատ զարնել, եւ *շանարա* ընել՝ ասելով այսպէս. «Ո՛վ յետին թշուառութեանս, եւ «անբժշկելի կուրութեանս ... ինչպէս անամօթ «եւ թիւնալի բերան է որ կհամարձակի խոր-«տակել ի՛Քրիստոսէ հաստատած վէմը, եւ ջըն-«ջել բոլորովին. դու ես վէմ եւ իվերայ այդր «վիմի շինեցից գեկեղեցի իմ: Ի՞նչպէս պիտի «ճանչնամ Հայոց եկեղեցւոյն ուղղափառու-«թիւնը, որ ուղղափառութեան *քեմէր* քակել «կջանայ, եւ միշտ կպարսաւէ: Եւ ահա այս-«պիսի խօսքերով յայտնի կճանուցանէ Հայոց «եկեղեցւոյն հերետիկոսութիւնը, ու իր ազգը «ինքն իրեն կխայտառակէ. վասնզի սխալա-«կան կբռնէ Հռոմայու սուրբ ժողովը, որ է «անտանելի հերետիկոսութիւն ... ասկէց մեծ «հերետիկոսութիւն կընայ մի ըլլալ»:

«Հիմայ նայինք ո՞վ կընայ ըլլալ քան զայդ գողէճցին թշուառ եւ կոյր, որ չիկամենար հասկընալ այս խօսքը որ կըսէ Փէշտրմալճեանը, թէ «Հռոմայու ատեանը ինչ գործքի վրայ սխալ էր է նէ, եւ ծուռ դատում ըրեր է նէ»: Աճապա որ ազգ, որ եկեղեցի, որ ատեան մոլորութեամբ չիկընար սխալիլ՝ զիարդ եւ իցէ պատճառաւ, թէ վասն սիրոյ *քարափկիրութեան*, թէ վասն *մնափրխի* խօսաց հաւատալուն եւ *ռշմիշ* ըլլալուն, թէ մէկ բանը հինուց *պերի* ծուռ *պեղեմիշ* ընելուն եւ *խանմիշ* ըլլալուն:

«Ահա Քաղկեդոնի տիեզերական ժողովը մո-

լորութեամբ գործոյ սխալեցաւ. երբ որ Իբասայ թուղթը կարդացուեցաւ նէ, ըսին թէ Իբասն է ուղղափառ. *շաֆին* այն թուղթը մոլորական էր, որ հինգերորդ տիեզերական ժողովը՝ որ եղաւ իԿոստանդնուպօլիս՝ հերետիկոսական *սէյի* դատապարտեց:

«Նաեւ եթէ Հռոմայու պապերը չեն սխալիր նէ, երբոր Լիպերիոս պապը *իւկա* դրաւ արիոսական սահմանադրութեանց ժողովոյն Արիմինոյ, ապա պէտք էր որ ամենայն եկեղեցիք Քրիստոնէից պապին վճիռը անսխալ եւ աննորոգելի է *սէյի*՝ գողէճցոց ըսածին *կորե*՝ առանց քննութեան *իւկա* դնէին եւ հերետիկոս ըլլային:

«Եւ Ոնորիոս պապը թուղթ գրեց յարեւելս՝ որ միակամադաւանից աղանդն ընդունին. ապա պէտք էր որ ամենայն արեւելեան եկեղեցիք Ոնորիոս պապին հերետիկոսութեանը հետեւէին, եւ զայն մոլորատիպ վարդապետութիւնը՝ որ եւտիքեսի չար սերմանցը պտուղն էր՝ անսխալ *սէյի* ընդունէին, եւ միակամադաւան հերետիկոս ըլլային:

«Տէյ *իւկի*, Հռոմայի ատեանը մոլորութեամբ գործոյ սխալեցաւ կամ կընայ սխալիլ ըսողը եթէ բնաւ չի սխալիր ըսողն է *մի* անբժշկելի կոյր: Թող զայն. մոլորութեամբ հաւատոյ ալ կընայ սխալիլ Հռոմայու պապը եւ իր սուրբ ժողովը, ինչպէս որ յայտնի է. ուր մնաց իր ընդվայր պողոճրտալը իններորդ մասին մէջը թէ «Սխալական կբռնէ Հռոմայու սուրբ ժողովը, որ է անտանելի հերետիկոսութիւն». որ Փէշտրմալճեանը մոլորութեամբ գործոյ սխալման համար էր ըսեր:

«Ապա յայտ է թէ միայն ընդհանրական եկեղեցին կամ տիեզերական ժողովն է որ մոլորութեամբ հաւատոյ չի սխալիր. ուստի եւ բանքն Քրիստոսի որ ինքը յառաջ կբերէ, թէ «Դու ես վէմ, եւ իվերայ այդր վիմի շինեցից գեկեղեցի իմ, եւ դրունք դժոխոց զնա մի յաղթահարեսցեն», այս մեր ըսածը կհաստատէ: *Ձեռք* «եկեղեցի իմ» ըսելովը ցոյց տուաւ Քրիստոս իր կաթողիկէ եկեղեցին. «զնա մի յաղթահարեսցեն» ըսելովը իմացուց զնոյն եկեղեցին:

«Ուստի յամի 1302 ութերորդ Վոնիփակիոս պապին կոնդակին համար բողոքեցին առ ընդհանուր ժողովն, եւ յամին 1491, ութերորդ Ինովկենտիոսի կոնդակին համար բողոքեցին առ ընդհանուր ժողովն: Այսպէս ալ ուրիշ ժամանակներ եղաւ. որովհետեւ գիտէին թէ միայն

ընդհանուր ժողովն է անսխալ եւ անյաղթելի ըստ Տեառն բանի, որ կրնայ ուղղել զսխալանս պապից: Վիրգիլիոս պապը Դիոդորոսի, Իբասայ եւ Թէոդորետոսի գործքը, որ երեք զուգիք կըսուին, եղաւ ժամանակ որ ուղղափառ *սէյի* ընդունեց, եւ եղաւ ժամանակ որ հերետիկոս *սէյի* դատապարտեց:

«Եւզիկէոս Դ պապը առաջ կոնդակ հանեց՝ Բասիլեան ժողովը ընդունելի չէ *սէյի*, եւ յետոյ յետս կոչումն ըրաւ վերջին կոնդակաւը, եւ զնոյն ժողովը ընդունելի *սէյի* հրատարակեց, որ ի ԺԶ գումարման Բասիլեան ժողովոյն կարդացուեցաւ:

«Շատ Հռոմայի քահանայապետներ իրենք զիրենք սխալական *սէյի* ճանչցան: Լեւոն Դ պապը, Իննովկենտիոս Դ պապը, Կղեմէս Դ պապը, Գրիգոր ԺԱ պապը. սա իր կտակին մէջն ալ գրեց՝ թէ պապն կրնայ մոլորիլ եւ պիտկոպոսական ժողովին մէջն ալ որ կըսուի *գոնսխորոյում*:

«Ահա Փէշտրմալճեանին ըսածը՝ թէ «Հռոմայու ատեանը մոլորութեամբ գործոյ սխալեցաւ կամ կրնայ սխալիլ» *քախոր* կընեն ամենայն ուղղափառաց ազգը, նաեւ նոյն Հռոմայու պապերը: Ապա այս գովէճցիին վճռոյն *կորե* ամենայն ազգ ուղղափառաց, կամ որ

նոյն է՝ կաթողիկէ եկեղեցին Քրիստոսի, սխալական բռնելով զՀռոմայի աթոռը կամ վճիռը, կամ զփափը, անտանելի հերետիկոս եղաւ, եւ այսպէս բոլորովին ջնջեցաւ եւ բարձաւ յաշխարհէ եւ իսպառ յաղթահարեցաւ կաթողիկէ եկեղեցին Քրիստոսի:

«Թող հիմա լսէ գովէճցին, իՔրիստոսէ հաստատած վէմը, եւ այն վիմին վրայ շինուած ուղղափառ եկեղեցին ո՞վ է եղեր խորտակողը եւ բոլորովին ջնջողը. *անասա* Փէշտրմալճեանը թէ այս կամակոր եւ տգէտ գրաբանը, որ Հայոց եկեղեցին հերետիկոս երեւցընելոյ *խայրեքովն* կաթողիկէ եկեղեցին ուղղափառաց հերետիկոս երեւցուց: Նաեւ եթէ Յիսուս Քրիստոս յատուկ Հռոմայու ժողովոյն կամ մասնաւոր եկեղեցւոյն համար ըսաւ թէ «Դրունք դոխոց զնա մի յաղթահարեսցեն», ահա ցոյց տուինք անոր սխալական ըլլալը, եւ շատ անգամ սխալիլը եւ յաղթահարիլը. ապա այդ մարդոյն խօսքին *կորե* Քրիստոսի վճիռը սուտ պիտի ըլլար. *շաֆին* Քրիստոսի խօսքը սուտ չի կրնար ըլլալ, «Երկինք եւ երկիր անցցեն, ասէ, եւ բանք իմ մի անցանիցեն»: Ուրեմն այդ գովէճցիին խօսքը սուտ է, որ ընդհանուր եկեղեցւոյն համար ըսած խօսքն Քրիստոսի՝ յատուկ Հռոմայու ժողովոյն եւ եկեղեցւոյն վրայ կտանի:

(Շարայարութիւնն ու վերջն յառաջիկայս.)

Ա.Ռ.Ա.Կ

ԳԱՅԼ ԵՒ ՀՈՎԻԻՔ.

Օր մը գայլը մօտ ման կուգար հովիւներու գաւիթին,

Պատին ծակէն ներս նայեցաւ, նոր բան զարկաւ իր աչքին.

Տեսաւ՝ հովիւք հանգիստ սրտով կընտրեն գառանց գէրերը,

Կըփողոտեն ու կըպարպեն այն խեղճերուն փորերը.

Իսկ շըները խելօք խելօք պառկեր են:

Տրտում տըխուր մէկդի գընաց գայլն ըսելով ինքնիրեն.

«Ախ պարոններ, ինչ վայնաստուն պէտք էր ձեզմէ լըսէի

Թէ որ ատոնք ընողը ես լինէի:»

ՔՈՒՂՈՎ.

որովհետեւ իտալական պատերազմին ասպարէզը հիմա Նափոյի երկիրն է, կարծէ որ մայրաքաղաքին վրայ համառօտ տեղեկութիւն մը տամք, նորա երեւելի տեղերէն մէկուն անսարանագծաւն հանդերձ:

ՆԱՓՈՒՔ քաղաքը ոչ միայն Եւրոպայի հապա նաեւ բովանդակ աշխարհիս գեղեցկագոյն քաղաքներէն մէկն է, թէ իւր կլիմային անուշութեամբը եւ թէ դիրքին զարմանալի գեղեցկութեամբը: Միջերկրական ծովուն մէկ խորշին վրայ շինուած է Նափոյի, ու ծովուն երեսէն յիսուն ձողաչափ բարձրանալով՝ իւր գեղադէմ սրտկերը ջրին հանդարտափայլ երեսը կցոլացընէ: Ապենեան լեռները մինչեւ նորա ոտքն երկնցած՝ աչ ու ձախ կողմը երկու սարաւանդակներ կկանգնեն, որոց խոժոռ հայեցուածքը կարծես թէ իծպիտ քաղցր կրփոխուի՝ նորա գեղածիծաղ վայելչութիւնը դիտելով: Քաղաքին չորս կողմը զուարճալի գեղեր, աչքդ ուր որ դարձընես՝ դալարագեղ բլուրներ կտեսնես, զարմանագործ աւերակներ, պտղալի պարտեզներ, բարձրագագաթ ծառեր, ոսկեփայլ նարնջենիներ, ու մէկ դիէն ալ գոյնզգոյն ծաղկանց անուշ անուշ բուրմունքները սիրտդ կզմայլեցընեն: Իսկ երբ դառնաս մէյմալ երկնից կապոյտ երեսը նայիս, ու մէկալ դիէն հրագագաթ Վեսուվ լեռան վսեմ գլուխը նայիս, որ բոց ու ծուխ կշնչէ միակերպ, ահուդողի ու սխրանաց մէջ ընկղմած, երբեմն սարսափելով՝ երբեմն զուարճանալով՝ չես գիտեր ինչ անուն տաս այնպիսի սքանչելի դիրք ունեցող քաղաքի մը:

Ով որ Պօլսոյ աշխարհաքարոզ նեղուցը տեսեր է՝ նա միայն կարող է այսպիսի հիանալի բնութեան գաղափարն ունենալ:

Քաղաքը ու յաւիտեան մնալով զանազան գեղեցկութեամբ զարդարուած է: Քաղաքի շրջանին մէջ կանգնած են շատ քաղաքացիներ, որոց մէջ կանգնած են շատ քաղաքացիներ, որոց մէջ կանգնած են շատ քաղաքացիներ:

Քաղաքը այսպիսի գեղեցկութեամբ հետ մրցող ճարտարարուեստ շէնքեր չունի Նափոյի: Նորա եկեղեցիներուն վրայ՝ Վենետկոյ, Հռոմայ, Փիորենցայի եկեղեցիներուն վսեմութիւնը չես գտներ, եւ ոչ իսկ Թագաւորաց կամ իշխանաց պալատներուն յլան ու մէջը՝ Իտալիոյ միւս համբաւաւոր քաղաքաց ճոխութիւնն ու ճարտարապետական փառաւորութիւնը:

Սյուս ամենայնիւ կան բաւական նշանաւոր շէնքեր, պալատներ ու հարիւր քսան ուերկու մեծ եկեղեցիք, որոց մէջ գեղեցկագոյն է Յիսուսի եկեղեցին, անուանի եւ նաեւ մայր եկեղեցին Ս. Գենարիոսի, եւ Վեդարուոսի եկեղեցին՝ որուն տակը հին քրիստոնէից շինած գետնադամբանները կան: Այն բազմաթիւ եկեղեցիներէն զատ՝ նաեւ հարիւր յիսուն վանք կայ այլեւայլ կարգի կրօնաւորաց եւ կուսանաց:

Քաղաքը է Հայու մը համար գիտնալը որ այն եկեղեցեաց փառաւորներէն մէկն ալ նուիրեալ է յանուն աստուածայնոյն Գրիգորի Հայոց մեծաց եպիսկոպոսապետի: Այն հոյակապ եկեղեցւոյն մէջ՝ Աստուծոյ մասնաւոր տնտեսութեամբը՝ հազար տարիէ իվեր կհանգչի չարչարազգեսց մեծ Վկայն Քրիստոսի, իւր կապանաց շղթային հետ մէկտեղ:

Եկեղեցւոյն հին յիշատակարանին մէջ կը պատմուի թէ Պատկերամարտից հանած հալածման ժամանակն իւր-Պօլիս, կուսանք ոմանք կեղեցի իրենց հայրենիքէն ու կնաւեն կուգան ինափոյի, հետերնին բերելով իրենց եկեղեցւոյն սրբազան զանձերը, որոց մէջ էին նաեւ մեր սուրբ հօրը աստուածարեալ Գլուխն ու շղթաները: Հոն իրենց մահուընէն ետեւ՝ այն անգին գանձը կանցնի իձեռս այլոց կուսանաց, որ եւ փառաւոր եկեղեցի մը կը



Նախօրինի քով ՓՈՉԻԼԻՓՈՑԻ ՔՍԼԱՅՐԻՆ մուտքը.

կանգնեն իտրոց հաւատացելոց, ճակատուն վրայ ալ լատիններէն այս արձանագրութիւնը փորագրելով, որ մինչեւ հիմա կեցած է.

DEO OPT. MAX.

DIVO GREGORIO ARMENIAE MAJORIS ARCHIEPS.

T E N P L U M D I C A T U M.

որոյ թարգմանութիւնը այս է.

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՄԵԾԻ ԵՒ ԲԱՐԵՐԱՐԻ

ԱՍՏՈՒԾԱՅՆՈՅ ԳԻՒԴՈՐԻ ՀԱՅՈՑ ՄԵԾԱՅ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

Տ Ա Ճ Ա Ր Ե Ո Ւ Ի Ր Ա Կ Ա Ն:

Եկեղեցւոյն մէջ մատուռ մ'ալ կայ նուիրեալ Ս. Գրիգորի, որոյ սեղանոյն վրայ նկարեալ է նա պար առեալ իհրեշտակաց: Մատրան պատերուն վրան ալ նկարեալ են մէկ կողմը Խոր վիրապէն ելլելը, միւս կողմն ալ երկնապանծ քարոզութեամբ զՀայս դարձնելը իկրօնս աստուածպաշտութեան: Հոն կըտեսնուի նաեւ խոզակերպն Տրդատ արաբէկ եւ խոնարհեալ, եւ քոյրը Խոսրովիդուխտ՝ եղբօրն համար աղաչաւոր առ Ծառայն Աստուծոյ: Սեղանոյն տակը կպահուին Սրբոյն երկու սրունգները արծաթով ու բեհեզով պատած: Սեղանոյն տաղաւարին մէջն ալ փառաւոր տուփի մը մէջ կպահուի Սուրբ վկային ոտնակապ երկաթի շղթայն, որոյ հնութիւնն ու արեւելեան ձեւը՝ յայտնի կերելին: Իսկ պատուականագոյն նշխարը՝ այսինքն սրբազան Գլուխը՝ կպահուի միշտ կուսաստանին ներքին զանձատունը՝ արծաթէ ոսկեզօծ գգրոցի մը մէջ, որոյ վրայ կայ այս արձանագիրը.

DIVI GREGOR. ARMENIOR. MARTYR. CAPUT.

որ թարգմանի,

ԱՍՏՈՒԾԱՅՆՈՅ ԳԻՒԴՈՐԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ. ՆԱՀԱՏ. ԳԼՈՒԽ.

Նափոյի ժողովուրդը՝ Ս. Գեոնարիոսի հետ իւր պաշտպան կճանչնայ նաեւ մեր Ս. Լուսաւորիչը, որոյ եւ արծաթի կիսարձանը թափօրով կքայցընեն քաղաքին մէջ, սեպտեմբերի 30-ին փառաւոր հանդիսիւ տօնելով ըզՆահատակն Հայաստանեայց, յուրախութիւն մեր եւ իյորդոր հայրասէր նախնան, տեսնելով օտարաց ցուցուցած սէրն ու շերմեռան-

դութիւնը առ Հայրն մեր եւ Պահապան ոգւոց եւ մարմնոց: Այս վախճանաւ է որ մեք ալ այս առանձին տեղեկութիւնն հոս տուինք մեր համազգի եղբարց:

Եկեղեցիներէ զատ՝ Նափոյի զարդ են բազմաթիւ ճեմարաններն ու դպրոցները, դիտանոցները, թանգարանները, մատենադարանները, անկելանոցները, հիւանդանոցները, եւ այլն: Միայն 50 հիւանդաց ու անկարող մարդկան համար մեծաշէն տներ կան. 400 պանդոկ, 700 զբօսանոց, 20-ի չափ թատրոն, որոց մէջ ամենէն անուանին է Սան Քարո, որ Խտալիոյ մեծագոյն ու գեղեցկագոյն թատրոնը կհամարուի: Համալսարանն ալ շատ հին է, 1224-ին հիմնուած: Բաց յայլոց թանգարանաց՝ կայ նաեւ Հերքուլանոն ու Պոմպէի քաղաքաց մէջէն ելած հնութիւնները պահելոյ համար մասնաւոր թանգարան: Կարիպալտի՝ Նափոյի տիրելուն պէս բոլոր այն թանգարանաց վերատեսուչ դրաւ Աղեքսանդր Տիւմա գաղղիացի անուանի վիպասանը, որ իւր բարեկամն ու կենսագիրն է, տալով նմա թագաւորական պալատներէն մէկն իբնակութիւն, ու առատ ոռճիկ:

Նափոյի ամրութեանը կողմանէ ալ բաւական անուն ունի: Հինգ ամրոց կայ որ քաղաքը կպաշտպանեն, եւ նաւահանգիստը լաւ ամրացուցած է: Եւ սակայն հազիւ երկու ամիս կայ՝ տեսանք որ Կարիպալտին Նափոյի մօտենալուն պէս՝ Ֆրանչիսկոս Բ թագաւորը թողուց մայրաքաղաքը քաշուեցաւ Իկայէթա, խղճալով իւր թագաւորական քաղաքին՝ որ զոհ չլինի պատերազմին չարաղէտ բախտին զոր յայտնի կգուշակէր՝ իւր տկարութիւնը ազատական զօրավարին քաջութեանը հետ չափելով:

Մեր դրած պատկերն է Նափոյի քով Փոգիշիփոյ ըսուած անուանի քարայրին բերանը, որ մէկ ծայրէն մինչեւ իմիւսը 2,000 ոտք երկայնութեամբ, 30 ոտք լայնութեամբ ու 50 ոտք բարձրութեամբ ստորերկրեայ ճամբայ մի է:

ՀԱՅ ՊԱՆԴՈՒԻՅ



անդրխտութիւն, պանդրխտութիւն,

Ա՛հ, սըրտմաշո՛ւք պանդրխտութիւն.

Ո՛վ այնպէս լաւ ըզբեղ, ո՛հ, ո՛վ կուճան չնայ

Քան զսրգին հայկայ:

Ո՛վ տառապանքդ ու քո ցաւեր

Այնպէս երկար քաշել քաշեր՝

Որպէս խեղճ Հայն՝ յոր կուժափես դու զամէն

Վըրէժ քո եւ քէն:

Որո՞ւն աչքէն այնչափ արցունք,

Որո՞ւ սըրտէն այնչափ կայծունք,

Որո՞ւ բերնէն այնչափ հառաչք արիւնթոր

Խըլես ամէն օր:

Աչքն որ բանայ յաշխարհ՝ առաջ

Քեզ կուտեսնայ՝ քեզ ձախ եւ յաջ.

Դո՛ւ ես դայեակ հայուն յաւուր ծընընդեան,

Դո՛ւ զնա պատես իտապան:

Աչք լալագին՝ գըլուխ խոնարհ

Թափառելով յամէն աշխարհ,

Հայն հարցանէ, «Դո՛ւ ես արդեօք իմ երկիր,

«Զհարցս ունիս մոխիր» . . . :

Կամ երբ տեսնէ լեւանց դօտիս՝
 Հարցանէ, «Դո՛ւ ես մեր Մասիս»
 Եւ կամ մաքուր գետոց տեսեալ սաՀս արաղս՝
 «Դո՛ւ ես իմ Արաքս» :

Բայց լեռն Հայի սեւ սեւ յօնօք
 Եւ չըլլսէ զՀայուն ողորք.
 Եւ չլմարել գետն այն ալեօքըն թաթաւ
 Հայուն ծարաւ . . . :

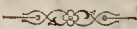
Ի՞նչ սըրտաբեկ գոյ առաւել,
 Բոլոր աշխարհ շուրջ թափառել՝
 Եւ ոչ լըսել եւ ոչ ըզգեղ մի կամ տուն
 Հարցդ յանուշ անուն:

Ո՛հ, ի՞նչ ցաւ, ի՞նչ քան զայն տըխուր
 Քան չըգիտնալ թէ թաղուիս ո՛ւր.
 Չըգիտնալ թէ կեանք տըռողացդ արդեօք քով
 ՝Տի նընջես մահով:

Ի՞նչ քան զայն գառն որ չընդունիս
 Քեզ սեփական եւ ոչ մի թիղ.
 Եւ չըկարես ասել մահուդ յանկողին,
 «Ձեզ կըլթողում» որդեակք, ըզհարցս իմ գետին» . . . :

Պանդըխտութիւն, պանդըխտութիւն,
 Ո՛հ սըրտմաշո՛ւք պանդըխտութիւն.
 Ո՛վ այնպէս ըսւ ըզքեզ, ո՛հ, ո՛վ կուճանջնայ
 Քան զորդին Հայկայ:

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԱՐՏԱՒԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՆՅԻՅ



Նափոյի բազաւորը Ֆրանչիսկոս Բ, տեսնելով որ Սիւլիլիան ձեռքէն զնաց, ու մնացած երկիրն ալ մայրաքաղաքովը հանդերձ ձեռքէն ելլելու վրայ է, զանազան ազատութիւններ խոստացաւ իւր հպատակներուն, բայց հաւատացող կամ մտիկ ընող չեղաւ. վասն զի ամենքն ալ զիտեին որ այն ազատութիւնները տուողը՝ իրեն արդարութիւնը կամ ազատաւիրութիւնը չէ, այլ Կարիպալտին վախըն է. ուստի այն ալ զիտեին որ Կարիպալտին վախը փարատելուն պէս՝ այն ազատութիւններն ալ ետ պիտի առնէ, ինչպէս որ 1848-ին իւր հայրն ալ ըրաւ:

Նափոյի ժողովուրդը եւ բոլոր Խալիոյ ընակիչները իրենց աչքը եւ յոյսը դարձուցած էին իրենց հրաշալի ազատարարին՝ այսինքն Կարիպալտին վրայ, որ այսքան քիչ ժամանակի մէջ, այնքան սակաւարիւ գօրքով, այնքան դժուարութեանց յաղթելով, տիրեց Սիւլիլիոյ, եւ սկսաւ Սարտենիոյ բազաւորին հետ՝ անոր մէկ հաւասարին պէս լամանգնացութիւն ու բոլրակցութիւն ընել: Ամեն Խալիացի միտքը՝ դրած էր եւ դրած է որ Կարիպալտին յաղթական ջնքացքը այն ժամանակը միայն պիտի վերջանայ՝ երբոր Հոռոմն ալ առնուի, երբոր Վենետիկոյ ալ տիրէ, եւ այսքան ժամանակէ ի վեր փափաքելի եղած Խալիոյ միութիւնն ու կատարեալ ազատութիւնը վերջապէս տեսնուի. զարմանալիս այն է որ մինչեւ այսօրուան օրս Կարիպալտին ալ Խալիացոց այս յոյսը ամենայն յաջողութեամբ եւ փառաւորութեամբ կատարելու հետ է:

Սիւլիլիան Կարիպալտին ձեռքը անցնելուն պէս՝ Սարտենիոյ տերութիւնը առաջ անուղղակի եւ յետոյ ուղղակի ետեւեւ եղաւ. որ իրեն հետ միանայ. այն երկիրը, միանգամայն եւ անկէջ ետքը առնուելու Խալիոյ ուրիշ կտորները: Բաշն Կարիպալտի առջի բերան դժուարութիւն ցուցուց այս առաջարկութիւնն ընդունելու, եւ ըսաւ ալ թէ « Խալիոյ ապագայ վիճակը Կապիտոլիոնի ըլլին վրայ (այսինքն Հոռոմի մէջ) պիտի որոշուի: » Բայց յետոյ հաւանեցաւ. Սարտենիոյ տերութեան օգնութիւն գտաւ ծովէ ու ցամաքէ, Նափոյի տերութեան երկիրը կոխեց, Ռեհիոյ քաղաքը առաւ, որ օրուան վրայ յաղթութեան յաղթութիւն քալեց, մինչեւ որ սեպտեմբերի 9-ին մտաւ փառաւորապէս Նափոյի քաղաքը, ուսկից երկու օր առաջ Նափոյի բազաւորը լուսա-

հատարար ելն քաշուր ել Կայեաւ ամբողջ: Երեք օր երեք զիշեր այնպիսի հանդեսներ ցնծութիւններ եղան Նափոյի մէջ որ անոնց նմանը ոչ երբեք տեսնուեր էր քանի որ Պուրպուրեան ցեղին բազաւորներուն ձեռքը անցած էր այն զեղեցիկ մայրաքաղաքը:

Այժմ հարկաւ Կարիպալտին իւր յաղթական արշաւանքը դէպ ի Հոռոմ շտկած է: Արդէն իւր գօրքն ու Սարտենիոյ գօրքերը մտան պապին երկիրները եւ օրէ օր առաջ կ'պալլեն: Պապը կ'պատրաստուի Հոռոմն ելլելու, վասն զի տեսաւ որ Կարիպալտին աւելի կ'փութարան իւր հպատակները իրեն աշխարհական իշխանութենէն ազատութիւն գտնելու:

Սակայն վերջի ժամանակներս քիչ մնաց որ Կարիպալտին ու Սարտենիան իրարու հետ աւրուակին. վասն զի Կարիպալտին դարձեալ այն մտքին վրայ էր՝ թէ առաջ պէտք է Խալիան ազատել՝ առանց Գաղղիոյ օգնութեանը, ու ետքը յանձնել Սարտենիոյ բազաւորին բոլոր Խալիոյ բազաւորութիւնը. իսկ Սարտենիոյ տերութիւնը կ'փութար օր մը առաջ իւր ձեռքն առնելու Կարիպալտին սկսած արշաւանքին պտուղները, Գաղղիոյ օգնութեամբը, հաւանութեամբն ու պաշտպանութեամբը: Բայց վերջապէս երկուքն ալ միարեան լերեւանս գէր ասոր՝ որ Գաղղիոյ Կայսեր կամացը դէմ ընէ չընէ:

Իսկ օտար մեծամեծ տերութիւնները Խալիոյ այս վիճակին վրայ մեծ ուշադրութեամբ կ'նային: Աւստրիան յայտնի զիտնալով որ այս ճամբով Վենետիկն ալ ձեռքէն պիտի ելլէ, 240 հազար գօրք ժողովրդ է այն կողմերն ու Սարտենիոյ դէմ պատերազմի պատրաստուած կեցեր է: Գաղղիան Հոռոմի մէջ ունեցած գօրքը օրէ օր շատցնելու վրայ է, 50 կամ 60 հազար գօրք ալ Խալիա դրկելու պատրաստ է կամ դրկեր է. բայց Նափոյեանի բուն միտքը ինչ լինելը դեռ յայտնի չէ: Անգղիան Խալիոյ ազատութիւնը միշտ ուզած է եւ կուզէ. բայց այնպէս կերեցընէ որ Վենետիկոյ ազատիլը իրեն բանին ձեռք չիտար: Կմնայ տեսնել թէ հիւսիսային տերութիւնները ինչ պիտի ընեն, կամ գէր ինչ պիտի որոշուի Վարշաւին մէջ լինելու տեսաւորութեան աւտեն: Ինչ ալ որոշուի, այս յայտնի է որ Եւրոպայի այժմուս վիճակէն մեծամեծ փոփոխութիւններ կ'ուշակուին:

Ն Ե Ր Ք Ի Ն Լ ՈՒ Ր Ե Ր.

Յունիսի 7-ին Վ. Կայսրը Երեւակուտին հրովարտակ մը հանեցաւ. զրեւ այս խօսքերով.

«Այն Կայսերական յայտարարութիւնը որ ելած էր Յունուարի 1-ին, 1807-ին, մէկ քանի չափ ու սահման դրած էր օտարականաց Ռուսաստանի մէջ հաստատուն կամ ժամանակաւոր բնակութեամբ վաճառականութիւն ընողներուն իրաւանցը: Այժմ քանի որ հետ զհետեւ հաղորդակցութեան հնարքները կ'կատարելագործուին ու զանազան ժողովուրդներ իրարու հետ շուտ շուտ առուտորի գործողութիւններ կ'ընեն, այն արգելքները ժամանակիս կ'արտադրեանցը չեն չարմարի: Ուրիշ կողմանէ, Եւրոպայի գլխաւոր տերութեանցը մէջ մեր հպատակներն ալ ուրիշներուն պէս հրաման ունին նոյն տեղերու բնակիչներուն հաւասար իրաւունքով վաճառականութիւն ընելու: Մեր աչքին առջեւն ունենալով այն մեծ օգուտը որ կ'ընայ առաջ գալ ազգային հարստութեան ամեն ճիւղերուն համար՝ երբոր տեսակ տեսակ գոր-

ծողութեանց ձեռք զարնելու եւ օտար զրամագլուխներով գործ տեսնելու դիրքութիւնները աւելցուին, եւ ուզելով նոր ապացոյց մը տալ այն խնամքին եւ հոգացողութեանը որ ունինք ընդհանրապէս մեր Կայսերութեան մէջ վաճառականութեան, երկրագործութեան եւ արհեստից ծաղկելուն համար, միանգամայն իրաւացի փոխադարձութիւն ցուցնել օտար տերութեանց, պատշաճ համարեցանք Ռուսաստան բնակող օտարականաց այս կողմանէ նոյն իրաւունքները պարգեւել՝ ինչ որ կ'վայելեն արդէն մեր հպատակները Եւրոպայի գլխաւոր տերութեանց մէջ:

«Ուստի եւ համաձայն Կայսերական Խորհրդարանին կարծեացը՝ կ'իրամայնմք.

«Ա. Օտարականաց հրաման է վաճառականութեան ամեն կարգերուն (կիւտիս) գրուելու, Կայսերութեան բուն հպատակներուն հաւասար. որով եւ կ'ընան այն կարգերուն հետ կապուած իրաւունքները վայելել:

«Բ. Օտարականաց ընակարաններն ու խանութներն եւ անոնց հետ եղած զետիները՝ հասարակաց օրինաց պաշտպանութեամբ կ'պահպանուին: Նոցա տներուն եւ առուտուրի հաշուեգրքերուն գնութիւնը այն կանոններով միայն կրնայ կատարուիլ՝ որ արդէն ղրուած են Ռուս հպատակներուն համար:

«Գ. Օտարականները կ'արող են տէր լինել՝ քէ գնելով եւ քէ ժառանգութեամբ, կտակով, պարգեատուութեամբ, տէրութեան գանձէն ընդունելով, եւայլն, ամէն տեսակ շարժուն եւ անշարժ ստացուածք, դուրս հանելով անոնք միայն՝ որ այժմոս օրինաց զօրութեամբ կրնան ստանալ միայն Ռուսաց ժառանգական ազնուականները եւ նոցա իրաւունքը ունեցող օտարականները:

«Դ. Օտարականները, բաց ինրեաներէն, երկրի տէր եւ դոններուն անունովը կրնան նոցա կայունները կառավարել՝ իրենց զործակատար: Կրնան նաեւ վարձով ընել ընկուած ու անընակ երկիրներ ու գեղեր՝ այն պարտականութիւններով որ օրէնքով արգելուած չեն, եւ այն պայմաններով որ արդէն ղրուած են Կայսերութեան ընթիկ հպատակներուն համար:»

— Մերակուտական տեղեկութեանց մէջ (Сенатскія Вѣдомости) տպագրեցաւ՝ Կովկասու երկրին մէջ քրիստոնէութիւնը ծաղկեցնելու համար ձեռնարկէն ընկերութեանը Կանոնադրութիւնը: Այս ընկերութեան նպատակն է աւելցնել Կովկասու լեռանց մէջ եկեղեցիներ կանգնել, ու նոցա մօտ եկեղեցականներ պահպանել: Ք, քրիստոնէութիւնը տարածելու մտքով՝ աւուրներու (գեղերու) մէջ եւ ուրիշ տեղեր ղարդոցներ քանայ՝ լեռնաբնակ ժողովրդոց համար: Գ, նոյն դիտմամբ մասնաւոր դասարաններ հաստատել եկեղեցական ուսումնարանաց մէջ: Դ, քարոզիչներ ընտրել եւ պահպանել, եւս եւ նոցա զործողութիւնները կ'արգի ընել: Զ, աստուածաշունչ տուր զիրքը եւ աստուածային պաշտամանց գրքերը կովկասացի լեզուներ քարգմանել:

— Կովկասեան եւ անդրկովկասեան երկիրներուն մէջ Կովկասու Փոխարքային իշխանութիւն տրուեցաւ որ այն կողմերն եղած այլեւայլ քրիստոնէայ դասանութեանց մեծաւորներուն հրաման տայ՝ իրենց հաւատքին դարձնելու ըզմահմետականներն ու հերանոսները, երբոր ժողովուրդը վկայէ քէ նոցա իքրիստոնէութիւն դարձուցած անձինքը Ռուսաց դասանութիւն չ'են ու չ'են: Ռուսաստանի ներքին նահանգներուն մէջ այս զործողութեան համար պէտք է ամէն անգամ Վ/ԿԱՅՍԵՐ հրամանն ընդունիլ:

— Թեոդոսիոյ երկաթէ ճանապարհին վրայ ագրիլ ամսէն սկսուած աշխատանքները առաջ երբայտ հետ են, եւ այս օրերս զործաւորաց մէկ մասը Թեոդոսիայէն դէպ ի Ռուսիոյ եղած կտորին վրայ սկսան աշխատիլ:

— Յուլիսի վերջերը Կայսերական վճռով հաստատուեցան Ռուսաստան եկող օտարականաց տրուելու անցագրերուն համար ղրուած առժամանակեայ կանոնները: Այս նոր կանոններուն զօրութեամբ հետագայ բեքետութիւններն եղան օտարականաց:

ա. Օտարականք կ'արող են մտնել այսուհետեւ Ռուսաստան ոչ միայն իրենց տէրութիւններէն առնուած անցագրով (որ է *пропуск* ըսուածը), այլ եւ ուղեւորով (որ գերմաներէն *пассажир* կրտսի, եւ շատ տեղ արհեստաւորաց կտրուի), միայն քէ պէտք է որ Ռուսաց հիւպատոսներուն վկայութիւնը գտնուի այն տետրակաց մէջ. անկեց իցատ նաեւ այն անցագրով որ Ռուսաստանի մէջ առնուած է՝ ղրսի երկիր երբայտ համար, ու տրուած օրէն մինչեւ այն ժամանակը մէկ տարին անելի չէ անցած, վրան ալ Ռուսաց հիւպատոսարանի մը ձեռքը կայ:

բ. Երբոր Ռուսաստան մտնող օտարական մը իւր ճանապարհին վրայ պատահած առաջին կուսակալական քաղաքէն անցագիր մը կ'ընդունի, անով իրաւունք կ'ունենայ բոլոր կայսերութեան մէջ ընակելու եւ ճանապարհորդութիւն ընելու, եւ ոչ քէ այն կուսակալութեան մէջ միայն:

գ. Ազգային անցագիրներն ու ուղեւորականները օտարականաց ձեռքէն չ'են առնուիր:

դ. Անցագիր ընդունելու համար հարկ չ'է որ օտարականները անձամբ ներկայանան կուսակալին դիւանատունը:

ե. Օտարականներուն նոր անցագիր տրուելու համար գրաւոր խնդրուածք չ'պահանջուիր, եւ անցագիրը նոյն օրը, կամ քէ խիստ ուշ՝ երկրորդ առաւօտը կտրուի:

զ. Երբոր օտարականը ուրիշ քաղաք մը կամ գաւառ մը կ'ընակի, իւր անցագիրը կ'արող է փոխել այն քաղաքին բարեկարգարանին (*пожизненно*) կամ տեղական դատարանին (*զемельно*) ձեռքովը:

է. Նոյն կանոններով կտրուին օտարականաց նաեւ Ռուսաստանէն դուրս ելլելու անցագրերը. եւ անոնց համար վճարուելու տուրքն է 15 քոփէկ:

ը. Օտարականի մը Ռուսաստանէն դուրս ելլելուն համար երեք անգամ տպագրութեամբ անունը հրատարակելու սովորութիւնը կ'ընդունի:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՐԵՐԱՐՈՒԹԻՒՆՔ

Թեոդոսիոյ Ուսումնարանիս Ազգային (եւ ոչ մասնաւոր) վարժարան լինելը ուղիղ հասկըցող եւ ճշմարտապէս ազգասէր անձանց մէջ՝ արժանաւոր գովութեամբ յիշատակելի կ'համարիմք հետագայ պատուական բարերարները, որ այս տարի ուսումնարանիս աշակերտաց տարեկան քննութիւններէն ու հանգստեան ժամանակէն ետեւ՝ մէկ մէկ սան ընծայեցին իրենց ծախիւքը:

ա. Թորոս Դանիէլեան Տէօլվէթեանց քաջատոհմիկ իշխանաւորը լիաթոշակ սան տուաւ ուսումնարանիս Խազանձեան Յարութիւն, Խարատուցի պատանին:

բ. Սարգիս Ռափայէլեան Խայիմեանց ազնիւ վաճառականը կիսաթոշակ սան տուաւ Խալայճեան Յովհաննէս, Ապիթոշնացի պատանին:

գ. Գրիգոր Կարապետեան Սալթիքեանց մեծապատիւ վաճառականը կիսաթոշակ սան ընդունեցաւ իրեն՝ արդէն ուսումնարանիս աշակերտեալ Մարտիրոս Պիճոյեան, Նախիչեւանցի պատանին:

ՄԱՍԵԱՅ ԱՂԱԻՆԻ

ԵՒ

Ծ Ի Ա Ծ Ա Ն Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Վ Ա Ս Ն 1861 Ա Մ Ի



ՄԱՍԵԱՅ ԱՂԱԻՆԻՑՆ 1860 տարւոյս մէջ հրատարակութիւնը եւ բաժա-
նորդաց ձեռքն հասնիլը մեծ գոփաւորութիւններով եղաւ, ինչպէս որ շատ անգամ
կպատահի հարկաւ այսպիսի աշխատութեանց ատեն, մանաւանդ մեր ազգին մէջ, եւ այն Թէոդո-
սիոյ պէս տեղ մը՝ ուր դեռ ժամանակ պէտք է այլ եւ այլ պէտք եղած դիւրութիւններն ունենալու:

Այսու ամենայնիւ մէկ տարուան փորձն ալ ըստ բաւականին ցուցուց մեզի որ այս մեր աշ-
խատասիրութիւնը՝ յառաջագիծութիւն եւ յաջողութիւն պիտի գտնէ Աստուծով եւ անպտուղ
պիտի չմնայ, թէ որ քանի մը կատարելագործութիւններ առնու: Վասն զի եթէ դորձ մը այն
ժամանակը գովելի եւ օգտակար կհամարուի՝ երբոր իւր նպատակին հասնելու ճանապարհ մը
բռնած է, կարծեմք թէ մեր բարեսէր ընթերցողք կարող են համարձակ վկայել որ մեր աշխա-
տութիւնն ալ իրեն նպատակին հասնելու յարմար ընթացք մը ունեցաւ նաեւ այս տարի: Եւ յի-
շաւի: Ո՞ր օրագիրներն են աւելի օգտակար եւ ընդունելի համարուողները, եթէ ոչ անոնք՝ որ
ազգին այժմու ընդհանուր կարօտութիւնները լեցնելու յարմար են, ուստի եւ բոլոր ազգին
համար կգըրուին՝ քան թէ անոր այս կամ այն մասին համար:

Այսպիսի ընդհանուր վախճանի յարմար գրաւոր աշխատութիւն մը հնարելը որքան գոփաւ-
րին բան եղածը նոքա միայն կհասկընան՝ որ ասոր նման գործի մը վրայ փոքր իշատէ աշխատեր
են. եւ որովհետեւ սոքա խիստ սակաւաւոր են, զարմանք չէ որ մեր ընթերցողաց մէկ մասը
չհասկընալով այսպիսի աշխատութեան գոփաւորութիւնը՝ մեղադրած լինին զմեզ անգիտութեամբ:
Զարմանք չէր մեր օրագրին կարգացողներէն՝ որ որք լեզուին չհաւնէր, իբր թէ խրթին գրա-
բառ է, կամ թէ չափազանց ուսմիօրէն է. որը հոգւոյն չհաւնէր, իբր թէ բաւական ազգասիրա-
կան եռանդ չունի, կամ թէ չափազանց ազգասիրութիւն կքարոզէ. որը Աղաւնոյն նիւթական
մեծութեանը չհաւնէր, իբր թէ տրուած ստղին նայելով՝ խիստ քիչ բան կըովանդակէ. որն ալ
գրոյն ձեւին վրայ դանդաղ ընէր՝ որ իբր թէ անօգուտ նորաձեւութիւն է:

Մեք այս ամենայն քննադատութեանց եւ մեղադրութեանց պատասխան մը տալու մտքով՝ կը
յիշեցընեմք դարձեալ ընթերցողաց թէ մեր օրագիրը ամեն տեսակ մարդկանց համար եւ եւ, եւ ոչ
թէ միայն ծերոց կամ տղայոց, գիտնոց կամ տգիտաց, արանց կամ կանանց, հնասիրաց կամ
նորասիրաց. ուստի եւ չէինք կրնար աշխատիլ որ ոմանց հաճոյքը կատարուի, եւ ոմանցը ոչ:
Ընդհակառակն, մեզի պարտք կհանչեմք այնպէս յօրինել եւ հրատարակել ամէն մէկ թերթը,
որ ամենայն կարգի եւ աստիճանի եւ հասակի կարգացողներն ալ իրենց հասկըցողութեանն ու
ախորժակին յարմար խրատ կամ տեղեկութիւն մը գտնեն մէջը:

Սակայն այս եւս կարելի է ըսել թէ «Մասեաց Աղաւնին» մասնաւորապէս կամ յաշխապէս նոցա
համար է՝ որ մեր ազգին հին եւ նոր վիճակին փոքր իշատէ հմտութիւն ունենալով՝ կփափաքին
տեղեկանալ այն ամենայն խնդիրներուն ու ազգային դիպուածներուն որ աշխարհիս որ եւ իցէ
կողմերը կպատահին, եւ ազգին բարոյական եւ իմացական կարողութեանը օրէ օր բացուելուն ու
յառաջանալուն նշան են կամ օգնութիւն:

Եթէ այս հինգ տարուան մէջ մեր աշխատութիւնը այս ամենայն յատկութիւնները ունեցաւ, ինչպէս որ բազումք կ'ըլլային, մեր ջանքն այն է որ այսուհետեւ ալ ունենայ եւ աւելցնէ, ու ինչ իրաւացի գանդատներու պատճառ որ տուած էր՝ մեր կամացն ու գիտաւորութեանը հակառակ, այն գանդատներն ալ գաղբին:

Երեք տեսակ էին այն իրաւացի երեւցած գանդատներուն գլխաւորները.

Առաջին՝ «Մասեաց Աղանւոյն» տառերուն նորաձեւ լինելը, որով շատ մարդ գիտարութիւն կը աշխարհէր համարձակ կարգալու: — Ահա նոր տարւոյն սկիզբէն ըստ մեծի մասին հնաձեւ տառերով, այսինքն այս Յայտարարութեան տառերովը պիտի տպուի «Աղանւին»:

Երկրորդ գանդատն էր՝ «Մասեաց Աղանւոյն» անկանոն կերպով հրատարակուիլը, այսինքն երբեմն շուտ եւ երբեմն ուշ հասնիլը բաժանորդաց ձեռքը: — Ասոր ալ դարմանը մեր կողմանէ ըստ կարի հոգացինք, այնպէս որ Ռուսաստանի մէջ եղող բաժանորդները կանոնաւոր թղթատարի ձեռքէ կ'ընդունին այսուհետեւ ուղղակի իրենց օրագիրը, իսկ Տաճկաստանիները երկու շաբաթը մէյմը Պօլիս գնացող շոգենաւէն քաջընթաց բաժանարարի կամ գրողոյի ձեռքով:

Երրորդ գանդատն այս էր որ իբր թէ օրագիրը սասաիկ սուղ է՝ մէջը բովանդակած նիւթերուն սակաւութեանը նայելով: — Թէպէտեւ օրագրոյն վրայ ըրած ծախքերնու ծանրութիւնը չըթողար որ կարգէ դուրս սուղ լինելը ընդունիմք, սակայն ահա թէ նիւթերը եւ թէ թերթերը կաւելցնեմք՝ առանց գինը աւելի բարձրացնելու, եւ ամիսը մէկ անգամ հրատարակելու տեղը՝ այսուհետեւ 15 օրը մէյմը կ'հրատարակեմք, յուսալով թէ տպագրութեան եւ լամպագրութեան ծախքը կարողանամք հանել՝ մեր ընթերցողաց թուոյն շատնալովը: Իսկ աւելցուելու մասը Բաղափախն լուրերուն եւ ժամանակակից դեպքերուն ու գիտելու մասն է, որ 15 օրը մէկ անգամ հրատարակուելով՝ շատ ալ չեն հնանար ու իրենց յարգը չեն կորսնցնէր:

Ուրեմն օրագրոյս հայերէն մասին վրայ լինելու գլխաւոր փոփոխութիւնները սորա են.

Ա. Երկու որոշ մասունք պիտի ունենայ այսուհետեւ, ամէն մէկը ութնական երես. առաջինը, որ է Մասեաց Աղանւին, պիտի բովանդակէ բարոյական եւ բանասիրական ամէն տեսակ տեղեկութիւններ. երկրորդը, որ է Ծիածանը, պիտի բովանդակէ քաղաքական լուրեր ու ժամանակակից գիտութեան, գիւտեր, պատմութիւններ, դատարձալի մանր խնդիրներ, եւ այլն:

Բ. Փոխանակ ամիսը մէկ անգամ հրատարակուելով՝ պիտի հրատարակուի ամիսը երկու անգամ. որով 16 երեսին տեղը՝ պիտի ունենայ 32 երես, եւ առաջինէն շատ աւելի պատկերազարդ պիտի լինի:

Գ. Տարեկան գինը պիտի մնայ 6 ռուպլի արծաթ, կամ 24 ֆրանք, թէպէտ եւ միայն թղթատարի տարեկան ծախքը՝ Ռուսաստանի նամակատանց կանոնին համեմատ՝ ամէն մէկ բաժանորդի համար մեկ ու կես ռուպլի, կամ 6 ֆրանք է:

Իսկ օրագրոյս ռուսերէն մասին վրայ նոր փոփոխութիւն չունիմք ընելու առ այժմ՝ բայց ի ջանալէն որ այն մասն ալ կանոնաւոր եւ անընդհատ կերպով հրատարակուի մեր կողմանէ: Մեր կողմանէ կըսեմք, վասն զի գիտնալու է որ մեր օրագրոյն ռուսերէն եւ գաղղիարէն մասին քնննութիւնը յանձնուած է Օտեսայի դրաքննական խորհրդարանին՝ քանի որ Թէոդոսիոյ մէջ եւրոպական լեզուաց համար գրաքննիչ հաստատուած չէ. ուստի եւ հարկաւ երբեմն կուշանայ այն մասին հրատարակումը, եւ մեր բաժանորդներէն անոնք որ դուրս են թէ հայերէն եւ թէ ռուսերէն մասին՝ պէտք չէ դարմանան թէ որ երբեմն հայերէնը ասենին ընդունին, իսկ ռուսերէնը մէկ երկու շաբաթ ետքը:

Կմնայ խնդրել մեր հին եւ նոր բաժանորդներէն՝ որ իրենց անունը եւ տալու ստալը առանց ուշացնելու եւ կանխիկ յուղարկեն «Աղանւոյն» գրասենեակը կնժ ուղղակի եւ կամ՝ մեր գործակալաց ձեռքովը, որպէս զի նոր տարիէն վերջը իրենք ալ անխափան ընդունին ամիսը երկու անգամ այս աղգային օրագիրը: